

Filmtározó

Két nagy blokk adja e szinte tömény filmkatalógust, ami nagyjából az elmúlt két évtized filmterméskritikájának ívét hordja. A majdnem hatvan műalkotást keretbe foglaló kötet két nagy fejezetre oszlik: *Magyar film* és *Világfilm* címet viselő blokkra. A *Világfilm* ugyan talányos fogalom, de a szerző kezén otthonosan ül. Én az ezredforduló előtt szkeptikus voltam a világfilm minőségi túlélőképességét illetően. Nem hittem abban, hogy a képkultúra abszolút dominanciája, miután felváltotta az írásos kultúra vezető szerepét, képes lesz önmaga megújítására, le tudja győzni a képdömping, a tévé, a videó, vagyis a digitális világ elemi erejű offenzíváját. Tévedtem persze, igaz, csak fél lélekkel kotlottam szkeptikus gondolataimon, hisz láttam közben születni a kultfilmeket, a tömegeket megmozgató elit alkotásokat. Mégis makacszkodtam valamiért. Aztán rá kellett jönnöm, hogy Antonioni meg a cseh és a grúz fénykorszak után is robbantak nagy művek, s ma már jókat derülök akkori kétkedéseimen. Győrfy Iván most szinte hónapról hónapra mutatja be az újabb és újabb, jó, kevésbé vonzó vagy épp gyengus, ám mozgóképnek nevezett alkotások kulturális életképességét. Igaz, a moziba járást lassan kiszorítja az otthoni szórakozás, a laptop, a CD-s megjelenés, a lopott mozik (a torrentezés) titkos/tiltott izgalma vagy a mobilos mozizás (ez utóbbi nem nemcsak a szemet rongálja, a filmes élményt is tönkretette). Mindegy, a dolog él.

Belevágnék: a magyar filmblokk szemlészésével kezdem. (Korábbi könyvében, *Az élet kísértésében* már eljutott a *Saul fia* című zseniális mű elemzéséig.) Itt fontos filmek elemzése sorakoznak: Török Ferenc *1945*, Gárdos Péter *Hajnali láz* és Nemes Jeles László legfrissebbje, a *Napszállta*. És persze vígjátékok, bűnügyi filmek külön csoportban, meg még egy kas izgalmas celluloid. Én most mégis, némileg önkényesen a számomra felsőfokot jelentő filmet emelem ide, Enyedi Ildikó *Testről és lélekről* című alkotásáról beszélek. Úgy veszem észre, a szerző is kiemelt szerepet szán neki, bár röviden elintézi. Rám iszonyú hatással volt. A nyitó képsorok a vágóhíd köznapiságával, vérfolyatásával, döglődésével, combok, háta tömegével majdnem kivitt a moziból. De mikor már behunynám a szemem a vér láttán, akkor felcsillan valami, ami hihetetlen erővel köt le. *Borbély Alexandra* és (a nem profi színész) *Morcsányi Géza* első, közönyös, szinte elutasító találkozása, szóváltása, majd szűkszavú kergetőzése, kerengenek egymás körül. Mellesleg Morcsányi, a „civil” (könyvkiadó, dramaturg, fordító) lemossa a profi színészeket...

Győrfy azonban kimutatja, hogy a filmnarratíva többretegű. A szerelmét kifejezni képtelen, kicsit autista nő (a vágóhídra minőségellenőrként küldték) és a sok mindenben csalódott férfi (a véres cég főnöke) mögött ott dolgozik a tudat alatti vonzalom, a kimondhatatlan szerelem. A

vásznon csodálatos szarvasjelenetek utalnak erre, máig szívemben hordom e hirtelen bevágott állatmesét, de mégis, a kimondható-kimondott szerelem csak a film utolsó pillanataiban válik nyilvánvalóvá. Borbély Alexandra nem véletlenül lett a 2017-es berlini fesztiválon a legjobb európai színésznő. Gyórfy munkája pedig mesteri elemzés.

Aztán itt van Török Ferenc *1945* című filmje, ami unikum a magyar filmtörténetben, és Gyórfy ennek megfelelő mélységben vizsgálja a sztorit. Török „legfőbb erénye, hogy az áldozatok helyett ezúttal a bűnösöket állítja fókuszba... ők sem születtek együtt a bűnnel, inkább megragadtak egy kínálkozó lehetőséget”. (Lefordítom: a falusiak szétlopták az elhurcoltak javait.) Gyórfy jó kritikusként belemegy a film bírálatába: jobb lett volna kisfilmként, a történetvezetés nem bírja végig szuflával a sztorit – mondja. Amivel nem értek egyet, mert Török épp a befejezésnél zárja a sztori indító ívét, mintegy a westernmitológia *mesekezelését* idézve (a sztori elején a cowboy bejön, óriási cirkusz támad, majd a végén magányosan lovagol ki a városból). Szóval gyenge pontokat talál, de szerintem dicséretes, hogy bele mer (bele tud) nyúlni egy szenzitív történet kritikájába. Könyvében másutt is találsz ilyen beszélőket, a világfilmek kritikájában is: ez adja a szerző és elemzései rangját.

A *Világfilm* című blokk az elmúlt két-három év szinte minden jelentősebb alkotását szemlézi. Most csak Tom Hooper 2010-es filmjét, *A király beszédét* említem. VI. György dadog, így nem mondhat trónbeszédet, felkeres egy szadista, ám zseniális beszédtanárt (akit Geoffrey Rush ala-

kít). Gyórfynek nem nagyon tetszett ez a játszma, bár a filmben szereplőket és főképp a rendezést igen nagyra tartja. Nekem viszont bejött: egy herceget (királyt) kell dresszíroznia, amihez alapfeltétel, hogy közrendű létére tegeződhessen őfelségével, mert csak egyenrangúként tudja beidomítani (sikerül neki). Szóval ez a demokratikus gesztus, a szadizmus és a nyelvpedagógiai lelemény zseniális filmbéli megoldás volt. Maradandó hatása máig kísér. Ugyanakkor nem baj, hogy ez a filmbreviárium kissé lehúzza, mert tényleg sok töres van benne, háttérinformációi hiányosak. Ez a dadogós király némi náci szimpátiát hordozott a fejében – szóval a kritikusnak sok mindenben igaza van, én meg díjazom elfogulatlan bátorságát.

Mellékszalat választottam a könyv bemutatásához, mert itt, a *Világfilm* blokkban óriások is szerepelnek. Közülük csak egypárat említek példaképp: kritikái közt rálelhetsz Quentin Tarantino *Becs-telen brigantyk* című, 2017-es zseniális művének elemzésére, Menzel *Őfelsége pincére voltam* című (2006-os) csodájának vizsgáztatására vagy Jim Jarmusch kultfilmévé vált *Paterson* (2016) című filmjének körbejárására. (Zárójelben: Brad Pittet imádom, de a film véres, skalpolós jeleneteit nehezen bírtam...) Azért választottam *A király beszédét*, azaz egy közepkategóriás filmet és a kritika bemutatását, azaz a mellékszalat, mert Gyórfy *kritikai módszerére* voltam kíváncsi. Mindent tud az elemzett filmek születéséről, szereplőiről meg a sztori háttéréről, ilyen totális rálátással fog bele olykor istenkáromláshoz hasonló kritikájához. (Ezalatt azt

értem, hogy számára a nagy nevek nem jelentenek sokat, elemzéseinek kritériuma a film művészi minősége. A szakmai, filmtörténeti, műhelytitkokbéli mindent tudás és az esztétikai elemzés párosítása a könyv legfőbb erénye. Mindezt kiegészíti a filmcsinálás „kézimunkájának” profi ismerete: hogyan készül egy-egy alkotás, milyen szerepet játszik a helyszín, miért oly fontos motívumválasztás, a világításkezelés, a hangtechnika, a vágás tudása és e szakmai titkok kritikusi alkalmazása. Ez azt is jelenti, hogy Gyórfy nem az a fajta kritikus, aki beül a moziba, aztán egy cigi után odakanyarítja a zaftos letolást. Nem, Gyórfy alapos kutatásokat végez a film környékén, kíváncsi a keletkezésre, a téma előzményeire, filmtörténetileg belemegy az operatőri munka elődökkel való összevetésébe. Egy szó, mint száz: kritikáit tudományos alapossgal írja. Ezért használhatod e munkát akár az elmúlt két évtized kézikönyvének, értékvezetőjének, főképp ha kiegészítéd a szerző 2017-es *Az élet kísértése* című munkájával. Kezdenél lehet a legkorszerűbb filmlexikon és esztétikaelemzés-sorozat.

A belső fejezetek közül érdekes gyűjtemény a Coen testvérek műveinek csoportja a *Derűs önkínzás – a Coen fivérek Amerikája* alcím alatt

– hét film elemzésével. Gyórfy jól látja, hogy ez a csokor megérdemli a külön fejezetet, mert ugyan darabjai látszatra Hollywoodra hajaznak, mégis jócskán elütnek a filmváros üzleti dramaturgiájától. Az alfejezetből egy mozi kritikáját emlitem, a *Nem vénnek való vidék* (2007) című világhírű alkotást. Laza sivatagi kincstalálással indul, de aztán bevadul. Vagy ahogy annak idején a *The Guardian* jellemezte, „tájalapú western” lett belőle, pénz, kábszer és három ember véres koreográfiája, amit a főszereplő, az öreg ember, Tommy Lee Jones vezényel. A texasi sivatagban vagyunk, minden kellemes ismerős Hollywoodból, és mégis más, mert emberi történet van a western hagyománya mögött, a filmben az idős seriff históriája különösen érdekes.

A könyvnek lesz helye könyvespolcodon, mert ilyen filmes kézikönyv, kitekintés, elemzés akkor is kell neked, ha a százhatvan filmnek csak a felét vagy a negyedét láttad. Bele kell lapoznod, mert más szemével is rá akarsz tekinteni a látottakra. Hidd el, megéri.

Gyórfy Iván: Képpé vált gondolat. Budapest, 2019, Gondolat Kiadó. 393 oldal, 3400 forint.